

УДК 343.122 (477)

Б. Свірський

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті зроблена спроба комплексного дослідження та аналізу змісту трансформації процесуального стану потерпілого у ретроспективному розвитку національного кримінального - процесуального законодавства, а також визначення на підставі дослідження проблем і шляхів їх подолання що стосується насамперед відшкодування заподіяної шкоди потерпілому у разі скоєння відносно його кримінального правопорушення.

Визначений розвиток кримінального - процесуального законодавства та узагальнені риси та видові характеристики які притаманні одному із основних учасників процесу – потерпілому.

Дослідженні та проаналізовані нормативно - правові акти які регулюють процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні у різні часи розвитку кримінального - процесуального законодавства, а також узагальнена вітчизняна судова практика щодо реалізації механізму відшкодування заподіяної шкоди.

Звернуто увагу на вплив міжнародних правових актів на розвиток та удосконалення національного законодавства, особливо в частині забезпечення прав та свобод людини і громадянина в тому числі відносно осіб яким завдана будь-яка шкода кримінальним правопорушенням.

Проаналізована трансформація процесуального статусу потерпілого від практичного не визнання його в законодавстві соціалістичного типу, до поступового визнання розвитку і вдосконаленню у пострадянському часі становлення української держави. Визначена система процесуальних форм реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної йому шкоди в кримінальному провадженні.

Підтверджено, що основною підставою вважати особу потерпілою є доведений факт причинно-наслідкового зв'язку заподіяної шкоди від кримінального правопорушення. Таким чином шкода – це обов'язковий природній фактор та об'єктивна категорія, що відображає ті зміни, які настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Доведено, що національне законодавство регулюючи суспільні відносин у різних сферах буття в деяких законодавчих актах визначила правові підстави звернення до суду в частині відшкодування заподіяної насамперед моральної (немайнової) шкоди.

Завдяки аналізу теоретичних положень, чинного законодавства та окремих позицій судової практики з'ясовані проблемні питання: Досі на законодавчому рівні не створений ефективний механізм який би унеможливував здійснювати спроби ухилитися від відшкодуванню заподіяної шкоди. Це на наше переконання потребує внесення суттєвих змін до низки законів, (кодексів) а саме: кримінальному, кримінальному – процесуальному, кримінально-виконавчому, та ін.

Ключові слова: трансформація, потерпілий, процесуальний статус, шкода, відшкодування, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення.

DOI 10.34079/2226-3047-2022-12-23-24-33-43

Постановка проблеми та її актуальність.

Відповідно до ст. 3 КПК України одним із учасників кримінального провадження є потерпілий. Чинне законодавство визначає процесуальний статус потерпілого, закріплює його права і обов'язки та визначає порядок відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням будь-якої шкоди.

Разом з тим процесуальне становище потерпілого потребує подальшого удосконалення із урахуванням досвіду як вітчизняного так і іноземного законодавства; процесуальний статус потерпілого на нашу переконливу думку за об'ємом прав повинен бути рівнозначний як у підозрюваного чи обвинуваченого; внесення дієвих пропозицій, щодо удосконалення кримінально - процесуального та суміжних галузей законодавства особливо у частині реальної можливості відшкодуванні заподіяної шкоди при здійсненні кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із забезпеченням процесуальних прав та законних інтересів потерпілого, а також визначенню та розвитку його процесуального становища в кримінальному провадженні присвячені праці Ю. П. Аленіна, В. П. Бож'єва, О. П. Герасимчука, В. Г. Гончаренка, М. І. Гошовського, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, Х. Р. Кахнич, О. П. Кучинської, А. В. Лапкіна, О. В. Мартовицької, Т. Л. Сироїд, Л. Д. Удалової, Н. Б. Федорчука, Л. І. Шаповалової, Ю. П. Яновича та ін.

Метою статті:

- аналіз чинних законодавчих актів які існували у різні роки розвитку вітчизняного процесуального законодавства;
- дослідження поступової трансформації (розвитку та удосконаленню) процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні
- внесення пропозицій щодо створення дієвого правового механізму спрямованого на відшкодуванні заподіяної шкоди у зв'язку вчиненням кримінального правопорушення;
- надання пропозицій щодо можливості удосконалення вітчизняного законодавства відносно безумовного виконання судових рішень в частині відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.
- визначити класифікаційні видові ознаки осіб які стосуються потерпілих, та можливих видів заподіяної шкоди залежно від цього.

Виклад основного матеріалу. Основний Закон України визначив основні пріоритети ставлення держави до людських цінностей. Так відповідно до ст.3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (Конституція України, 1996).

Ці положення основного закону можливо кореспондувати на площину предмету нашого дослідження, а саме дослідити трансформацію процесуального стану потерпілого за певний час розвитку вітчизняного процесуального законодавства, визначити перебіг спроби законодавця вирішити проблему відшкодування заподіяної шкоди від кримінального правопорушення

Серед суб'єктів (учасників) кримінального провадження потерпілий займає одне з провідних місць. Законодавець визначив його процесуальний статус під час

кримінального провадження на різних стадіях судочинства, відвів йому (як суб'єкту правовідносин) окремий параграф. у кримінальному – процесуальному кодексі України (КПК), а в теорії кримінального – процесуального права структурував як окремого самостійного учасника правовідносин. Це визначається і у нормативних приписах КПК. Так відповідно до п. 19 ст. 3 КПК стороною кримінального провадження – з боку обвинувачення разом з іншими учасниками є потерпілий (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Визначення дефініції «потерпілий» походить ще з давніх часів розвитку суспільства та права, етимологія якого визначається як «образ» тобто відносно цієї особи було скоєно правопорушення та йому була заподіяна моральна, фізична або матеріальна шкода.

Досліджуючи джерела кримінального права староруської держави Ю. Зубашенко підкреслив, що у статуті кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р., який з'явився завдяки судової реформи яку здійснив на той час граф М. М. Сперанський вперше у правовому акті з'явився новий процесуально самостійний суб'єкт кримінального судочинства як потерпілий. Більш того його процесуальному статусу (правам та обов'язкам) у статуті було визначено майже 40 статей. Зокрема, у ст. 3 загальних положень статуту зазначалось, що право на викриття обвинувачених перед судом надається потерпілим від злочинних дій, вчинених приватними особами, а також поліцейським та іншим адміністративним органом в межах, встановлених законом. При цьому у статуті існувала норма яка регулювала порядок визнання особи, яка потерпіла від злочину або проступку, але не користується правами приватного обвинувача, при поданні позову під час провадження кримінальної справи, визнається у справі цивільним позивачем (Зубашенко, 2002).

Після жовтневого заколоту 1917 р. «нова влада» на свій лад та розуміння почала створювати юридичні вимоги насамперед класового характеру до судочинства та кримінально-процесуальні визначення «соціалістичного типу», Нова радянська юридична концепція т.з. «диктатури пролетаріату» та пригноблення інших соціальних прошарок суспільства базувалось на панівній у той час комуністичній доктрині пріоритету державних інтересів над особистими.

В зв'язку з чим у кримінально-процесуальному кодексу УСРР від 13 вересня 1922 р., (Уголовно-процесуальный кодекс, 1922), а потім у КПК УСРР від 20 липня 1927 р. не було статей, які б чітко визначали притаманний тільки потерпілому процесуальний статус у кримінальному провадженні (Уголовно-процесуальный кодекс, 1927).

Потерпілому за вищезгаданими процесуальними законами, було надано право тільки підтримувати обвинувачення лише в справах приватного обвинувачення, а в інших справах він брав участь на правах свідка й відрізнявся від нього лише тим, що мав право заявляти клопотання. У разі заподіяння потерпілому шкоди він мав право пред'явити цивільний позов, який розглядався одночасно з розглядом кримінальної справи в суді.

Ці ідеологічні положення існували практично до 1960 року коли вступив в дію новий кримінальний - процесуальний кодекс УРСР. Підставою створення та прийняття нового законодавства в галузі кримінальних - процесуальних відносин була нова епоха яка визначена як «відлига» і суспільство шукало нові пріоритети розвитку держави в тому числі і в галузі правовідносин.

У правових нормах кодексу (1960 р.) знову з'явився такий учасник кримінального провадження як потерпілий, тобто це був відтворений самостійний учасник судочинства і він

зайняв своє місце в класифікації на боці учасників кримінально-процесуальної діяльності, які мають власний інтерес у кримінальному процесі (Закон УРСР № 1000-05, 1960).

Підставою прийняття новітнього кримінально-процесуального закону була реалізація рамкових положень Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік прийнятих Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. (Закон СРСР..., 1958).

Цікавим на наш погляд є те, що тільки три союзні республіки (із 15) у своїх кримінально-процесуальних кодексах визначили як самостійного учасника судочинства – потерпілого надав йому відповідний правовий статус тобто визначив вичерпний перелік його прав та обов'язків. Треба звернути увагу на те, що, прийняті на той час міжнародні правові акти (конвенції, декларації, статuti) все більше уваги звертали на виробку уніфікованих стандартів захисту прав і свобод людини від протиправних посягань як з боку держави так і кримінальних правопорушень.

Прийнята 29.11.1985 р. «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» під терміном «жертва» (потерпілий) розуміють осіб, яким індивідуально чи колективно завдано шкоду, включаючи тілесні ушкодження чи моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду чи істотне обмеження їх прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діюче національне кримінальне законодавство, включаючи закони, що забороняють зловживання владою (Організація Об'єднаних націй, 1985).

З прийняттям у 1996 р. Конституції України у тексті якої з'явилося багато новел, що стосуються кримінального судочинства в цілому. Так застосування будь-якого примусового заходу забезпечення кримінального провадження в тому числі обрання запобіжних заходів були віднесені виключно до компетенції суду. Необхідно зазначити, що термін реалізації конституційних приписів в частині відправлення судочинства у прикінцевих положеннях Основного закону був розтягнутий на 5 років (Конституція України, 1996).

Тому під час так званої «малої судової - правової реформи» у червні 2001 р. до КПК України 1960 р. внесені зміни які відображали конституційні вимоги щодо подальшого здійснення судочинства в тому числі були розширені процесуальні права і гарантії захисту законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні.

Подальший розвиток суспільних відносин, у державі базувався на європейських стандартах та цивілізаційних цінностях насамперед поваги до природних прав і інтересів людини, що завдали пріоритети до створення та прийняття у 2012 році нового кримінального – процесуального кодексу. Він базувався на загальних міжнародно-правових засадах додержання законних прав і інтересів людини і громадянина в тому числі при здійсненні кримінального судочинства, відіграв значну роль на подальшому шляху визначення та створення ефективної системи їх захисту в тому числі і такого учасника кримінального провадження як потерпілий.

Так при підготовці нового кримінального - процесуального кодексу, парламентарії разом із вченими - процесуалістами виконали величезний об'єм роботи щодо визначення та закріплення процесуального статусу потерпілого, враховуючи при цьому останні доробки, а також досвід законодавства країн ЄС який стосується процесуального статусу потерпілого та захисту його інтересів.

Інституту учасників кримінального провадження в особі потерпілого КПК присвятив окремий параграф, який втілює до себе низку новітніх положень. Це стало свідченням державної підтримки процесуального статусу потерпілого, який до цього часу перебував у стані повільного руху і наразі набув відповідного законодавчого закріплення.

Необхідно зазначити, що в КПК (2012 р.) потерпілою у кримінальному провадженні відповідно до положень ст. 55 КПК України визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Особа визнається потерпілою незалежно від того, один чи декілька видів шкоди їй завдано.

Посилаючи на кримінальні - процесуальні закони багатьох європейських країн у КПК України (2012) була введена новела, а саме що потерпілою (чого не було передбачено в КПК України 1960 р.) може бути також визнана юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (за КПК України 1960 р. юридична особа в такій ситуації могла виступати тільки у якості цивільного позивача) (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Продовж останніх років кримінальне процесуальне законодавство продовжує вдосконалюватися в тому числі щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого.

Подальша трансформація кримінального - процесуального законодавства, визначила ще один новий вид потерпілого. Це особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. (ч. 3. ст. 55 КПК) (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

У подальших змінах до КПК був розширений перелік видів потерпілих. Відповідно до Закону № 738 – IX від 19.06.2020 р., (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012) потерпілим також може визнаватися адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (Закон України № 3480-IV, 2006).

Ще раз необхідно підкреслити, що ключовою складовою визначення особи потерпілою є завдання їй будь – якої шкоди у разі скоєння кримінального правопорушення відносно цієї особи. Шкода – це природна об'єктивна категорія, що відображає ті зміни, які настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

На цьому постулаті базуються приписи п. 2 ч. 3 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. Підсумовуючи судову практику щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди пленум ВСУ у цій постанові визначив, що під моральною (немайновою) шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, фізичного або психічного впливу, інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб (Верховний Суд України, 1995).

Необхідно зазначити, що механізм стягнення шкоди завданої кримінальним правопорушенням визначений у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (п.29) де зазначалося, що вирішуючи цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної внаслідок смерті, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я потерпілого (витрат на лікування, посилене харчування, протезування, сторонній догляд, поховання тощо), суди повинні керуватися відповідним цивільним законодавством і виходити з роз'яснень із цих питань, (Верховний Суд України, 2003) які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду

України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»(Верховний Суд України, 1992).

У деяких законах України також передбачається можливість відшкодування моральної шкоди. Механізм захисту прав при заподіяні моральної шкоди визначений у відповідних статтях Цивільного кодексу України (Цивільний кодекс України, 2003). Закону України «Про охорону праці». Так ст.ст. 9–11 цього Закону визначають порядок відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті(Закон України № 2694-ХІІ, 1992). Закону України «Про інформацію» (Закон України № 2657-ХІІ, 1992); Закону України «Про авторське право і суміжні права»(Закон України № 3792-ХІІ, 1993); Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність органів досудового розслідування прокуратури і суду» (Закон України № 266/94-ВР, 1994).

Чинним КПК України (на відмінну від раніше діючих) суттєво розширений перелік таких осіб як «близькі родичі та члени сім'ї», які при визначених обставинах можуть приймати участь у кримінальному провадженні у якості потерпілого.

Так, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення ч.1-3 ст. 55 КПК поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням - потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Відповідно до п.1 ч.1 ст.3 КПК до «близьких родичів та членів сім'ї» відносяться – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі; Цей перелік є вичерпним, тобто інші особи брати участі у справі як потерпілі не можуть (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

КПК України визначений перелік обставин за якими виключається можливість участі особи у кримінальному провадженні у якості потерпілого. Це насамперед обставини конкретного правопорушення за якої особі не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, в зв'язку з чим, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена до слідчого судді.

На зміст цих обставин звертає увагу Пленум Верховного Суду України, який у своїй постанові від 2 липня 2004 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» визначив, що не може бути визнано потерпілими осіб, які постраждали від кримінального правопорушення, вчиненого ними ж. Якщо ж особа спровокувала своїми діями вчинення злочину щодо неї і отримала тілесні ушкодження, це не є підставою позбавлення її статусу потерпілого(Верховний суд України, 2004).

Кримінальним – процесуальним кодексом зафіксований момент, з якого особа, яка звернулася із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, виникають права і обов'язки потерпілого. Ця процедура складається із наступних елементів: 1) момент подання заяви; 2) врученням їй пам'ятки про процесуальні права та обов'язки (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Таким чином, на підставі вищевикладеного нами доведено, що участь особи у кримінальному провадженні у якості потерпілого пов'язана з реалізацією наданих йому прав і виконання покладених на нього обов'язків. Ціль участі потерпілого у кримінальному провадженні пов'язана з необхідністю відновити порушені права або компенсувати завдану злочином шкоду (або одночасно перше і друге), здебільшого вона носить обвинувальний характер, оскільки потерпілий зацікавлений викрити особу у вчиненому кримінальному правопорушенні.

Разом з тим процесуальний статус потерпілого потребує подальшого вдосконалення, оскільки залишаються без чіткого врегулювання питання, пов'язані з відшкодуванням збитків, включаючи процесуальні витрати, наданням допомоги жертвам злочинів до і після судового розгляду, створенням більш ефективної системи компенсації втрат, понесених потерпілим в результаті вчинення відносно нього кримінального правопорушення.

Реалізація кримінального покарання повинна бути спрямована на відновлення прав потерпілого, на захист його інтересів, коли держава бере на себе частину відповідальності за вчинення стосовно особи злочину, оскільки не змогла забезпечити в повній мірі гарантовані особі права і тільки шляхом ухвалення обвинувального вироку засвідчила факт вчинення стосовно особи кримінального правопорушення.

Досліджуючи і аналізуючи зроблені розвідки в частині трансформацію процесуального стану потерпілого у кримінальному провадженні за певний час можливо зробити наступні висновки:

Генеза визначення та подальший перебіг процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні підверглася значних змін та доповнень від практичної не визначеності у кримінально-процесуальних кодексах 1922–1927 рр. до поступової появи повноцінного учасника кримінального провадження як потерпілий у КПК 1960 р. Принципове нове значення процесуального статусу потерпілого як за об'ємом прав та обов'язків та видової структури набуло чинності у зв'язку з прийняттям нової редакції КПК 2012 року.

В результаті дослідження визначено, що відповідно до чинного законодавства у кримінальному провадженні можуть приймати участь наступні види потерпілих: а) фізична особа; б) юридична особа; в) адміністратор за випуском облігацій; г) близькі родичі та члени сім'ї,

Необхідно також визначити і різний підхід законодавця щодо виду шкоди яка заподіяна цим особам. Так фізичній особі може бути заподіяні всі види шкоди які визначені у ч.1 ст. 55 КПК (моральної, фізичної або майнової); юридичній особі а також адміністратору за випуском облігацій якій діє в інтересах власників облігацій, може бути завдано тільки майнової шкоди; близькі родичі та члени сім'ї при набуття процесуального статусу потерпілої особи у кримінальному провадженні користуються правами фізичної особи

Бібліографічний список

- Верховний Суд України, 1992. Постанова про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди від 27 березня 1992 р. № 6. *Верховна Рада України*. [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>>
- Верховний Суд України, 1995. Постанова про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р № 4.

- Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>>
- Верховний Суд України, 2003. Постанова про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи від 07.02.2003 № 2. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>>
- Верховний суд України, 2004. Постанова про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів від 2 липня 2004 р. № 13. *Верховна Рада України*. [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text>>
- Закон ССРСР об утвердженні основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. 25.12.1958 г. *Ведомости Верховного Совета ССРСР*, 1, ст. 15.
- Закон України Про авторське право та суміжні права № 3792-ХІІ, 1993. *Відомості Верховної Ради України*, 13 ст. 64.
- Закон України Про інформацію № 2657-ХІІ, 1992. *Відомості Верховної Ради України*, 48, ст. 690.
- Закон України Про охорону праці № 2694-ХІІ, 1992. *Відомості Верховної Ради України*, 49, ст. 668.
- Закон України Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність органів досудового розслідування прокуратури і суду № 266/94-ВР, 1994. *Відомості Верховної Ради України*, 1 ст. 1.
- Закон України Про ринки капіталу та організовані товарні ринки № 3480-ІV, 2006. *Відомості Верховної Ради України*, 31, ст. 268.
- Закон УРСР Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР № 1000-05, 1960. *Відомості Верховної ради УРСР (ВВР)*, 1961, № 2, ст. 15.
- Зубашенко, Ю., 2002. Джерела кримінального права староруської держави. *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія юридична*, 37, с. 79–84.
- Конституція України № 254к/96-ВР, 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 30. Ст. 141.
- Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI, 2012. *Відомості Верховної ради України*, 9–10; 11–12; 13, ст. 88.
- Організація Об'єднаних націй, 1985. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. Рекомендована для прийняття своїм Конгресом Організації Об'єднаних Націй у запобіганні злочинності та поводженні з правопорушниками, що відбуває в Мілані з 26 серпня по 6 вересня 1985 року, і прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 року. [онлайн]. Доступно: <<https://khp.org/1080460475>>.
- Уголовно-процесуальний кодекс УССР от 20.07.1927 г., 1927. *СУ УССР*, 36–38, ст. 167–168.
- Уголовно-процесуальний кодекс УССР, 1922. Харьков: ЮИ НКЮ УССР.
- Цивільний кодекс України № 435-ІV, 2003. *Відомості Верховної Ради України*, 40–44, ст. 356.

References

- Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR, 1996 [Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 30. St. 141. (in Ukrainian).

- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy № 4651-VI, 2012 [Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy*, 9–10; 11–12; 13, st. 88. (in Ukrainian).
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks USRR, Zatverdzhennyi VUTsVK 20 lypnia 1927 r. [Criminal Procedural Code of the USSR, Approved by the VUCVK on July 20, 1927]
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks USRR, Zatverdzhenyi Vseukrainskym TsVK 13 veresnia 1922 r. [Criminal Procedure Code of the USSR, Approved by the All-Ukrainian Central Committee on September 13, 1922.]
- Orhanizatsiia Obiednanykh natsii, 1985. *Deklaratsiia osnovnykh pryntsypiv pravosuddia dlia zhertv zlochyniv ta zlovzhyvannia vladoiu. Rekomendovana dlia pryiniattia svoym Konhresom Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u zapobihanni zlochynnosti ta povodzhenni z pravoporushnykamy, shcho vidbuvaie v Milani z 26 serpnia po 6 veresnia 1985 roku, i pryiniata rezoliutsiieiu 40/34 Heneralnoi Asamblei vid 29 lystopada 1985 roku [Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Recommended for adoption by its Congress of the United Nations on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held in Milan from 26 August to 6 September 1985, and adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985.]*. [online]. Available at: <<https://khpq.org/1080460475>>. (in Ukrainian).
- Tsyvilnyy kodeks Ukrainy № 435-IV, 2003 [Civil Code of Ukraine No. 435-IV, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40–44, st. 356. (in Ukrainian).
- Ugolovno-protsessualnyy kodeks USSR [Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR], 1922. Kharkov: YuI NKYu USSR (in Russian).
- Ugolovno-protsessualnyy kodeks USSR ot 20.07.1927 g. [Code of Criminal Procedure of the Ukrainian SSR dated July 20, 1927], 1927. *SU USSR*, 36–38, st. 167–168(in Russian).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 1992. Postanova pro praktyku rozghliadu sudamy tsyvilnykh sprav za pozovamy pro vidshkoduvannia shkody vid 27 bereznia 1992 r. № 6 [Resolution on the practice of consideration of civil cases by courts on claims for compensation of damage dated March 27, 1992 No. 6.]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>> (in Ukrainian).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 1995. Postanova pro sudovu praktyku v spravakh pro vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody» vid 31 bereznia 1995 r № 4 [Resolution on judicial practice in cases of compensation for moral (non-property) damage" dated March 31, 1995 No. 4]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>>(in Ukrainian).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 2003. Postanova pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttia ta zdorovia osoby vid 07.02.2003 № 2 [Resolution on judicial practice in cases of crimes against life and health of a person dated February 7, 2003 No. 2]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>> (in Ukrainian).
- Verkhovnyi sud Ukrainy, 2004. Postanova pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva, yakym peredbacheni prava poterpilykh vid zlochyniv vid 2 lypnia 2004 r. № 13 [Resolution on the practice of applying legislation by courts, which provides for the rights of crime victims, dated July 2, 2004, No. 13.]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text>>(in Ukrainian).

- Zakon SSSR ob utverzhdenii osnov ugolovnoho sudoproizvodstva Soyuza SSR i soyuznykh respublik. 25.12.1958 g. [Law of the USSR on the approval of the fundamentals of criminal proceedings in the USSR and the Union republics. December 25, 1958]. *Vedomosti Verkhovnogo Soveta SSSR*, 1, st. 15. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro avtorske pravo ta sumizhni prava № 3792-XII, 1993 [Law of Ukraine On Copyright and Related Rights No. 3792-XII, 1993]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 13 st. 64. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro informatsiiu № 2657-XII, 1992 [Law of Ukraine On Information No. 2657-XII, 1992]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 48, st. 690. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro okhoronu pratsi № 2694-XII, 1992 [Law of Ukraine On Labor Protection No. 2694-XII, 1992]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, st. 668. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro poriadok vidshkoduvannia shkody, zavdanoi hromadianynovi nezakonnymy diiamy orhaniv, shcho zdiisniuiut operatyvno-rozshukovu diialnist orhaniv dosudovoho rozsliduvannia prokuratury i sudu № 266/94-VR, 1994 [Law of Ukraine On the Procedure for Compensation for Damage Caused to a Citizen by Illegal Actions of Bodies Carrying Out Operational-Investigative Activities of Pretrial Investigation Bodies of the Prosecutor's Office and the Court No. 266/94-VR, 1994]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1 st. 1. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky № 3480-IV, 2006 [Law of Ukraine On Capital Markets and Organized Commodity Markets No. 3480-IV, 2006]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, st. 268. (in Ukrainian).
- Zakon URSR Pro zatverdzhennia Kryminalno-protseusualnoho kodeksu Ukrainskoi RSR № 1000-05, 1960 [Law of the Ukrainian SSR On Approval of the Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR No. 1000-05, 1960]. *Vidomosti Verkhovnoi rady URSR (VVR)*, 1961, № 2, st. 15. (in Ukrainian).
- Zubashenko, Yu., 2002. Dzherela kryminalnoho prava staroruskoi derzhavy [Sources of criminal law of the Old Russian state]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Franka. Seriiia yurydychna*, 37, s. 79–84. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 06.12.2022

Svirskiy B.

TRANSFORMATION OF THE PROCEDURAL STATE OF VICTIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article attempts a comprehensive study of the content of the transformation of the procedural state of victim in the retrospective development of the national criminal - procedural legislation, as well as to identify problems and ways to overcome them regarding compensation for the damage caused to the victim in the event of a criminal offense committed in relation to his criminal offense.

The development of criminal procedural legislation and generalized features and specific characteristics that are inherent in one of the main participants in the process – the victim – are determined.

Research and analyzed normative legal acts that regulate the procedural status of the victim in criminal proceedings at different times of development of criminal and procedural

legislation, as well as generalized domestic judicial practice on the implementation of the mechanism of compensation for damage caused.

Attention is paid to the impact of international legal acts on the development of national legislation, especially in terms of ensuring the rights and freedoms of man and citizen, including in relation to persons who have caused any harm to criminal offenses.

The transformation of the legal status of the victim from not recognizing it in the socialist-type legislation, to development and improvement in various historical stages of the state's development is analyzed. The system of procedural forms of realization of the victim's right to compensation for the damage caused to him in criminal proceedings has been determined.

It is proved that one of the main reasons to consider a person as a victim is the proven fact of the cause-and-effect connection of the damage caused by the criminal offense. In this connection, damage is an obligation factor and an objective category that reflects the changes that have occurred in the property, physical, mental, moral condition of a person as a result of a criminal offense. Harm caused by a crime or a criminal offense, which is the basis for recognizing a person as a victim.

It is determined that the national legislation, regulating the system of public relations in various spheres of legal relations in some legislative acts, determined the legal grounds for applying to the court in terms of compensation for moral (non-proprietary) damage caused in the first place.

Thanks to the analysis of theoretical provisions, current legislation and individual positions of judicial practice, problematic issues have been clarified: Until now, at the legislative level, an effective mechanism has not been created that would make it impossible to make attempts to evade compensation for the damage caused. This is, in our opinion, requires significant changes to a number of laws (codes), namely: criminal, criminal-procedural, criminal-executive, etc.

Keywords: *transformation, victim, procedural status, damage, compensation, criminal proceedings.*